

Mila Bulimbašić-Botteri
Split

PREGLED BRAČKOGA ČAKAVSKOG PJESNIŠTVA 20. STOLJEĆA

UDK 800.87.82.2.09

*Rad primljen za tisak 20. rujna 1992.
Čakavska rič, Split, 1995, br. 1-2*

***Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper***

1. VLADIMIR NAZOR: PJESNIŠTVO INICIJALNIH POETIKA

1.1. Izuzme li se gradišćanski Hrvat Mate Meršić Milordić, prvi čakavski pjesnik 20. stoljeća upravo je Bračanin Vladimir Nazor sa svojim pjesmama »Galetova pesan« i »Ban Dragonja«.

Vladimir Nazor rođen je u Postirama na otoku Braču godine 1876., a svoje je čakavske pjesme pisao na kastavsko-istarskome govoru. Po tome ga je jednako nemoguće ne uvrstiti, ali i uvrstiti u ovaj pregled bračkih čakavskih pjesnika 20. stoljeća.

Činjenica je da je Vladimir Nazor svoje bračke motive iskoristio u prozi ili u svojim pjesmama pisanim na standardnom jeziku. To su njegove novele »Dječak s otoka«, »Anđeo u zvoniku«, »Zmija«, »Prodika na moru«; ili antologijska »Maslina«.

Osjetivši tako onu jaku nostalgiju koja se javlja daleko od zavičaja i daleko od mladosti, pjesnik u šestom desetljeću života u mistici istoka piše:

»Cicerun brblje, A ja cvrčke slušam.
Otvorio sam njinom glasu sluh.
Žestinu trava osušenih kušam.
Grizuć im list. I napinjem svoj njuh.
Hipodamija. Pelop. Fidias. Nero.
Hram Zeusov. Stadij. Sve je življi sjev,

cvrčanje jače. Lagan sam ko pero.
A kud me nosi vonj taj i taj pjev?
Čakavski cvrče sad cikade. Pali
suh pelin nepce. Dan mi biva noć.
Al ja već znam, što trpim, što mi fali.
O Braču rodni, skoro ću ti doć!
Da. Nisam, sve to da proživim, trebo
putovat amo. Lud je taj moj čin.
Doć ću ti kao ptić u svoje nebo,
doć ću ti kao izgubljeni sin.«

I vratio se pjesnik u svoja Bobovišća i našao tamo sve ono što je tražio u daljinama i među strancima. Našao je Nazor tugu zavičaja i opisao je:

»Ti vinogradi nisu više moji,
bar tako sad i u katastru piše.
A zdenac naš pred starom kućom stoji
otvoren, suh, bez jedne kapi kiše.
Al ipak, s loza, koje su već davno
usahle, sišem i sad grožda med;
i taj zdenac za me pun i slavno
klokoće, željan da mi gasi žeđ.
Dok ja sam njihov, oni su svi moji
Kad ja sam tu, još tu su grozd i kap.
Prošlost, kad živa pred nama još stoji.
U ruci drži čarobnjački štap.
I ja sam ovdje našo što i tražim.
Sve što se desi biješe dim i san.
Očevom vodom opet grlo vlažim,
od očeva sam vina danas pjan.«

Gotovo da je nepotrebno napominjati roman »Pastir Loda« gdje Nazor u predgovoru navodi:

»Godine 1936. usred ljeta, vratih se, nakon duga odsustva, na rodni otok, u malenu luku, gdje provedoh djetinjstvo i dječastvo. Tražio sam posvuda što bi me moglo sjetiti na godine djetinjstva. I tako radeći naidoh, napokon, na nešto što me prenije još dalje no u moje mlade dane: u prošlost čitavog otoka.«

»Andre Jutronić je također dijelom sudjelovao u stvaranju romana o bračkom pastirstvu, koje traje na otoku od najstarijih vremena. I posjetio me iste godine u mojem tadašnjem stanu u Splitu, u Vrazovoj (Smodlakinoj) ulici. Dugo smo razgovarali. Govorio mi je o Lodi i postavljao mnoga pitanja, te praviio pribilješke. Pričao sam mu o svojem pješačenju po nutrašnjosti Brača: o kozjim stazama, o pastirskim stanima, o čobaniji, Obršju, Dragovodi, Dračevici, Nerežišćima, Pražnicama, Gornjem Humcu, o raseljenim mjestima Gracu, Mosuljici, Dubravici,

Straževiku, Podgračiču.« Dakle, tematski je kvantitativno u »Pastiru Lodi« Nazor najviše svog interesa podario rodnom otoku. Ali, kao što je poznato, poezije napisane na »postirsku« on nema, premda se zbog toga prekoravao riječima:

»Morao sam te vode više crpsti i više piti, dok joj bijah na vrelu.«

Međutim, značenje Nazorovo za čakavsko pjesništvo, a time i za nadolazeće bračke čakavce mnogo je veće, ali i upitno, kako dokazuje Milorad Stojević u svojoj antologiji-studiji »Čakavsko pjesništvo 20. stoljeća«.

»U vezi s formom i sadržajem napisao je Nazor u pismu urednicima, ne sluteći da će tih nekoliko rečenica značajno odrediti cjelokupnu ovostoljetnu poeziju na čakavskom varijetetu, tek slijedeće: 'Čakavski oblik, ali i čakavski sadržaj jer sama forma ne čini pjesmu regionalnom, a lirik nema ni kod nas razloga da obuče svoje vlastite osjećaje u ruhu, koje njemu samom pristaje.« I dalje nastavlja Stojević:

»Ta, naime, sadržajnost, unutrašnji sadržaj imao bi odrediti, zapravo biti, ili izražavati, ili pokazivati, itd., neku čakavsku dušu, čakavski duh, čakavsko mišljenje i tome slično, što transcendiraju korpus svih specifikacija koje sam nastojao osvjetliti.«

Da bi nakon provedene analize, temeljene na tumačenjima proučavatelja čakavštine, ustvrdio:

»Ne zna se što je tzv. čakavski sadržaj, on je naznačen tako da se kontrarnošću i kontradiktornošću ne da ni jednovrsno ni viševrsno osmisliti, osim možda unutar transcendentnih mistifikacija.«

Čini se po tome da Nazor nije učinio veliku uslugu čakavcima svojim uputama o čakavskom sadržaju, no sasvim je drugačije s njegovom inicijatorskom ulogom. (U periodizaciji čakavskog pjesništva Nazor ima čvrstu poziciju među pjesnicima inicijalnih poetika uz Tina Ujevića.)

Tu se nema o čemu polemizirati, jer su Balota, Gervais, Ljubić i drugi direktni nasljednici i nastavljači »Galeotove pesni« i »Bana Dragonje«.

O tim Nazorovim pjesmama Stojević upozorava:

»Prve su njegove pjesme na čakavštini 'Galeotova pesan' i 'Ban Dragonja' napisane u šesnaestercima trohejske intonacije, te su zacijelo napisane na temelju naših bugarštica. 'Žena zapušćena', po vlastitom priznanju, nastala je kao odjek ritma i rime Marulićevih stihova, pa ju je Nazor napisao, sastavio u amfibrasima, a Franičević će dodati i u jampskom ritmu, te će tu dijalošku Nazorovu pjesmu dovesti u vezu, predmetnotematsku, pa stoga dijelom i idejnu, sa završnim tuženjem Vitezovićeve Sofije iz 'Odiljenja Sigetskoga'.«

Da bi ustvrdio:

»No bez obzira na to valjalo bi povjerovati da je za Nazora novija i starija čakavština jedinstveni organizam, bez obzira na tu pragmu sinkronije i eksperimente u versifikaciji, jer upravo ti činitelji i priskrbuju takvu vezu.«

(Unutar te Stojevićeve tvrdnje o povezanosti novije i starije čakavštine, pogotovo za Nazora, moglo bi se postaviti pitanje o Nazorovim vezama s pjesnikom,

također Postiranimom Ivanom Ivaniševićem,¹ o kojemu još 1954. Dušan Berić piše kao o »zaboravljenom bračkom pjesniku«.)

Osim tih dviju Nazorovih uloga, njegovog pjesničkog i teoretičarskog utjecaja, postoji i direktna veza između Vladimira Nazora i drugog znamenitog bračkog pjesnika Stjepana Pulišelića. Povezuje ih Mate Balota.

O Nazorovu utjecaju na Miju Mirkovića i ostale pjesnike kastavsko-istarskoga kruga sve je već rečeno, no zbilja je zanimljiv slučaj koji je povezao Miju Mirkovića i Stjepana Pulišelića.

2. POETIKE ROMANTIČNOG ANTEJIZMA: STJEPAN PULIŠELIĆ

2.1. Stjepan Pulišelić rodio se u Škripu godine 1910., a diplomirao je i doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Tu je počeo pedagoški rad sa studentima, a pjesnik Mate Balota upravo je u znanstvenim izlaganjima Pulišelićevim prepoznao čakavskog pjesnika. Od dojmive retorike asistenta do virtuoznosti čakavskog stiha ovdje nije bio dubok jaz, a jest logičan slijed.

Mate Balota je u Pulišeliću osjetio privrženost zemlji i nagovorio ga na pjesnički čin. Obojici je bila zajednička maksima: meritorno se o životu može pisati samo ako si u tom životu čvrsto ukotvljen, ako si to sve sam iskusio.

Obojica su svoje pjesničko djelo pisali na vlastitom iskustvu. Od prve svoje zbirke »Glôs sa škrôp«, do posljednje, još u rukopisu, »Jošće žive čakavsko besida«, objavio je Stjepan Pulišelić i »Krtol fruta raznolika«, »Tujo štivala«, »Litnja mišoncija jazikov«, »Kripno zemja«, »Odića mojega krša«, »Moje beštije« i antologijski izbor »Krisi na pliši«.

Milorad Stojević u svojoj ga antologiji – studiji »Čakavsko pjesništvo 20. stoljeća« bilježi u pjesnike »koji se u parcijalnim, ponekad značajnim ostvarenjima približavaju odmaknu od tradicionalna kampanilizma«.

Inače, poetika Pulišelićeve poezije po Stojeviću je jedna od poetika romantičnog antejizma.

U tim poetikama ono što je Nazoru bila mitska projekcija, postaje praksa i filozofija koja obilježava.

Pulišelić rabi nijanse romantičnog antejizma da bi pragmatizirao socijalni i socijetalni krug predmetnotematske razine.

¹ Ivan Ivanišević (Postira 1608. – Povelja 1665.) pisao je refleksivno-nabožne stihove pod snažnim utjecajem Dubrovčana, osobito Gundulića, što je očito i po obliku strofe i po stihovima (osmerci) koje najviše rabi.

Godine 1642. u Veneciji je izdao zbirku »Kita cvitja razlikova«, koja sadrži pjesme i poeme međusobno nepovezane, deset cvitova koji govore o pjesnikovim religioznim, društvenim i uopće duhovnim preokupacijama. Najintimniji dio njegove zbirke čine religiozni stihovi u prva tri »cvita« u kojima dominira njegovo religiozno nad čisto duhovnim nadahnućem. »Cvit šesti«, »Od privare i zle naravi ženske«, izazvao je žestoke polemike zbog oštire satire upućene ženama.

2.2. Taj predmetnotematski krug interesa mogla bi i vjerojatno trebala otvoriti odrednica MAJKE zbog svoje najuže povezanosti s morem i zemljom.

Pulišelić majku ovako opisuje:

»Moja mama
ni skûl jemala
a stôtime pôslih
šêsno je znala.«

A za te sve poslove osim radnog tjedna trebala joj je i »vedra subota« pa je tako i na kraju:

»I jèpet je bila
vêdrà sùbôta
svà se u cviçu
i sùncu cākfla
kàda je mōja
starica mama
mèju daske kāsila
ležala ali tàda têsko
rabôtala
na njezine rûke
već ni šperàla.«

Očituje Pulišelić nutrinu te majke, težački sakrivenu iza starinske riječi, rima i tuge. Tamna je njegova pjesma, crni se kao crna silueta te bračke starice, kao drvo križa u škripljanskoj crkvi, tamna je od škurog života.

U Pulišelićevu lirskom otkriću majke njegov je pogled kultivirana duha u mnogo čemu istovjetan s poimanjem najjednostavnijih ljudi Brača pa i te iste starice.

U tim dimenzijama koje obuhvaćaju totalitet jednog života razvija Stjepan Pulišelić lirske priče što uokviruju jednu sudbinu, ali i sudbinu mnogih bračkih majki.

2.3. Sljedeća točka u tom krugu predmetnotematskog interesa – ČAKAVSKI BESTIJARIJ I ČAKAVSKI ARBORETUM kojima je (u mnogome zbog svoje plodnosti i sposobnosti da za svaku temu nalazi riječ u skladu rođenog ritma) Stjepan Pulišelić posvetio čak dvije svoje zbirke »Odića mojega krša« i »Moje beštije«.

U njima su predmetnotematske osnove animalistički i botanički fond bračkog krajobraza. U većini pjesama iz ovih dviju zbirki lako se zapaža tendencioznost, odnosno utilitarnost.

Međutim, makar u jednu pjesmu utkao je pjesnik i svoj portret, ali i portrete Nazora i drugih bračkih pjesnika, mlađih od Pulišelića.

Pjesma je to o maslini – »Uz staru maslinu«:

»Starice moja
tot soma somcata
zapuščena
puna gropih i suhori
u škrapu stojiš
nikor za te ne haje
nikemu ne služiš
i dokli črčojak
na grančici tvojoj
če svakega hipa
sve suhjo postaje
pivot ne prstaje
tvoja misal biži
u done pasone
kad su kolo tebe
rodile
trudile
ruke neumorne
po sve šetemone.«

Te spoznaje spletene sa žilama stare masline i kljaštrene poput česmine, nadojene sokom poput lozina pruta na Jurjevu, prokađene mirisom kadulje, ljekovita sljeza, srasle vjernošću bršljana ostaju u pjesniku duže i jače od onih kasnijih, knjiških.

Tako i u »Mojim beštijama« pjesnik ostaje na ravni zabilješke dok se ne dotakne jednog od ključnih toposa Mediterana, počevši od Apuleja preko Marka Uvodića stigavši do »Dešpetožog tovara«:

»Gospodor ga rukom turo suje
cilon forcom želi da ga digne
nemilice ga u sodno ciso
beštijajuć sve sa nebes skido
Ali tovar ništa ne čuje.
za udarce nojtežje ne haje
puščo svojeg jidneg gospodora
nek po volji i daje boguje.«

Kao da je u ovom »dešpetožom tovaru« sadržan i sam Pulišelić i mnogi drugi Bračani. Osjeća ovaj pjesnik kako poezija izvire iz elementarnih sila čovjekova bitka, i što je bliža iskonskoj tvari stvaralačke prirode, to ona jače otkriva bit čistih doživljaja. Tako i ovaj tovar nosi u sebi impulse duha, pruža posebno značenje i daje smisao životu.

2.4. Pišući o SOCIJETALNOM i SOCIJETALNOSTI u čakavskoj poeziji, i Stjepan Pulišelić dao je svojom poezijom velike doprinose ovoj temi.

Da parafraziram Ivu Rudana koji se slično izrazio pišući o Mati Baloti, za upoznavanje društveno-ekonomskih prilika na Braču u ovom stoljeću Pulišelićeva je poezija izvanredan vodič. U njoj je sadržana čitava povijest tog otoka, njegova ekonomika, etnografija, folklor, ukoliko sve ono što na samosvojtven način prezentira kraj i njegove ljude u cjelokupnosti svakodnevnog života.

Na osnovi ovog predmetnotematskog predloška nastaje Pulišelićeva zbirka »Tujo štivala« i neke pjesme iz njegove posljednje zbirke »Jošće žive čakavsko besida«.

Iako su pojedine pjesme iz te zbirke (Tujo štivala) bez poetske imaginacije popraćene anakronom osjećajnošću na planu izraza, ipak pjesme kao što su »Mista goridu« ili »Crne mahrame« živo svjedoče o trajnoj vrijednosti.

»Žene urliču
dica bižidu
dušmani tuji
mista goridu
kuća ostaje
bidno
i soma
a plamen grli
bačve i grede
kočete
koma
ter ne fermaje
sve dokli cilu
kuću obajde
i dokli se krov
u tešken šušuru
na tlehu nojde
po ten ostaju
još somo zidi
i na njimi
crni od dima
raspukli prazi
paklenog doba
pakleni trazi.
Poja su bez kopočih
a vale bez kupačih
i crikve bez pivočih
sve manje
svit haje
za lavur

divertimenat
i litanije
crne su mahrame
ženon
na glavon
sve spešije.«

Ove su pjesme i narodna kronika otoka i poezija, žilava duša, tuga otoka, intimno disanje u vremenu kada milosti nema, a priroda kao da postaje personifikacija ljudskog užasa.

2.5. Svaki pregled čakavskog pjesništva, pa tako i ovaj mora upozoriti i na inherentnost HUMORA tom pjesništvu. Obično se predmetnotematske interpretacije komičnoga, humornoga, ironijskoga, grotesknoga itd. zasnivaju na pretpostavci o tradiciji specifičnosti humornih pojedinosti u ovom varijetetu. No, Stojević radi ovakvu tipologiju humora:

»1. Humor kao prostor za jasnije fiksiranje egzistencijalnih problema, ali i kao mogućnost bijega od njih.

2. Humor varijetetom, odnosno humor u poetičkim ili, barem, pjesničkim funkcijama.«

U prvu skupinu moglo bi se uvrstiti i pjesništvo Stjepana Pulišelića, ali s nešto tradicionalnijim shvaćanjima humora te vrste.

Primjer rečenog je zbirka »Litnjo mišoncija jazikov« koja je cijela temeljena na parodiji jezika.

Premda je u tu satiričnu igru s jezicima u kontaktu upletena i neka molska intonacija, kao u pjesmi »Ali sad smo dosta stori«, jednoj od najboljih iz ove zbirke, u kojoj je anegdotka istinita do potankosti:

*Vi volila vaša žena
čo moju drogu Mariju
volin moj šjor furešt
odveć volin
zer je libe
zno san je jo
i jedriju
i šaldiju
i vedriju
puno mlaju
junge
junge
od jabuke puno slaju
ali sad smo dosta stori
alt und alt
a jubov je sve hladnijo

kalt und kalt
ma jošće je znon zagrlit
šenca škerc
jer smo jedon drugen srce
herc und herc.«

I ozbiljne i tragične strane života koje opisuje Pulišelić u drugim svojim zbirkama prevladava on upravo humorom – humor koji je bijeg, upravo preskakanje tuge, metoda rješavanja zagonetke, inteligencija u rivalstvu, lukavost u komplikaciji pa i izraz zavisti, a samoobrane nadasve. Osim anegdotalnosti i narativnosti koje su prisutne u Pulišelićevim humornim pjesmama, postoje među njima i male upjesmljene drame, primjer koje je pjesma »Svađa na rîvi«.

»Rèkla mi je šjõra Kèka
kakò si mi lîpo rèkla
da san taka vaka naka
ovākõva
onākõva
gulozača pokućera kurjozača
i jòš daje
i jòš vèće
i jòš gòre
če se izjustit ne mòre.
nison ni rîč izjũstila
filošèra me izila
ter do sũtra zanimila
àko san te uvrĩdila.«

»Svađa na rîvi« ima svoj inicijacijski dio, problemsku razradu i, najvažniju, katarzičnu poantu na kojoj se temelji predmetnotematska osnova:

»I svè daje
i svè gòre
i svè žèšće
rîč do rîči se stivoje
krũnica se vèlo niže
jednà drũgu õstro rĩže.
A kãd su rîči prstala
dõbrò su se popjucale
i rastale.
To je jũdi bi tejõtar
svit se skũpi
stõro
mlõdo
dõnapoko põp
i frõtor.«

2.6. SLIKA kao opsesija čakavskih pjesnika i kritičara koji su o njima pisali očituje se i u poeziji Stjepana Pulišelića.

Tako Mijo Lončarić piše o Pulišelićevim »slikama u jednostavnim potezima«; Šime Vučetić o »lirskim slikama i scenama«; Nedjeljko Mihanović o »slikarskom govoru«, a Petar Šimunović će ustvrditi: »Sa bogate palete bujnog mediteranskog kolorizma Pulišelić uzima samo tri boje, ali tipične boje ovoga podneblja: zelenu da izrazi bujnost; žutu da ocrta zrelost i svjetlost; crvenu da izrazi jedrinu koja odzvanja kao grohotni smijeh.«

Najbolji primjer Pulišelićevih krokija, koji kao da su skicirani naglo, odjednom, jest antologijska »Na pliši«:

»Uz mûšni lavûr
nevòju trpeč
trud da bidnem
ni u favûr.
Prût mu vrbeć
patàk netek
sažunôn bôb
tulûsna zôb
cvît
cipirît
i zèboj dèbul
a će mòre
škrtà je šît
plîš je plîš
tučè je rëful
i pŕži krîs.
A ôn daje ðštri orûje
duperô brûs
a bez šperônce
u gusti bûs
i boji kûs.«

Ovim se stiže do početka predmetnotematskoga kruga Pulišelićeva interesa, no samo osnovnog jer, kao što je već napomenuto, Pulišelić za svaku temu nalazi riječ u skladu s rođenim ritmom. Kako pokazuje i ovaj posljednji primjer Pulišelićeve poezije, ona je sazdana od dinamične sukcesije slika, predmeta, stvari, dojmova, asocijacija, od registriranja šumova, zvukova, od intenzivne onomatopejske verbalizacije izraza, pa se čini da u tome svijetu protežne stvarnosti ne postoje granice prostora i vremena.

Pulišelić piše pjesme dinamičnog ritma. Izbjegavajući interpunkciju, on svojim spontanim poetskim činom stvara pjesme kratkih stihova uz koje se kao zamah javi tu i tamo podulji stih, akcentira ih srokom, glagolom, asonantnim vrednotama. Njegov se jezik u svojoj ekspresiji očituje izravno, oporo, priprosto i živo, tražeći

artikulacijske vrijednosti u opisu, u slikama, u stvarima, u ljudima i nalazeći ih kao i njegov prethodnik Nazor na Braču.

3. POETIKE ROMANTIČNOG ANTEJIZMA: ANTE SAPUNAR, VINKO KARMELIĆ ŠTRIKA, ANTE NIŽETIĆ

3.1. U krugu poetika romantičnog antejizma uz Stjepana Pulišelića prisutna su još trojica bračkih pjesnika. To su Ante Nižetić, Vinko Karmelić Štrika i Ante Sapunar. Prije bavljenja njihovim poetikama i pjesmama ne bi bilo naodmet istaknuti nekoliko biografskih podataka. Tako je Ante Nižetić, Selčanin, rođen 1924. godine, a objavio je dvije zbirke pjesama »Stare bračke užance« i »Naš Brač smih i plač«.

Vinko Karmelić Štrika rođen je u Bolu 1925. godine, a 1988. godine objavio je »Pjesme«, zbirku u kojoj je samo nekoliko pjesama napisano bračkom čakavštinom.

Ante Sapunar rođen je 1931. u Kaštel Starome, no porijeklom iz Ložišća, objavio je 1972. godine zbirku »Kvadri moga škoja«.

Ante Nižetić je u prvoj svojoj knjizi opjevao sve ono što čini svakodnevicu maloga bračkog sela (koje, međutim, ima 1911. spomenik Lavu N. Tolstoju, koje 1938. podiže spomenik Stjepanu Radiću, u kojemu od 1888. djeluje KUD »Hrvatski sastanak« i o kojemu stvara svoje najbolje djelo »Dom u strani« najpoznatiji slovački pisac Martin Kukučín), znači rad i patnje njegovih stanovnika, njihovu radost i veselje, živovanje i umiranje.

Nekoliko osnovnih predmetnotematskih točaka, kao i u ostalih pjesnika poetika romantičnog antejizma, određuje i ovu trojicu.

3.2. Tako ideju ŽENE-MAJKE-TRUDBENICE-MUČENICE-SVETICE opisuje Ante Nižetić stihovima:

»Da ugodi njiman
svoj je život dala
ni jemala muža
ni sina, ni ćerku –
morala je sama živit
i još mlada umrit'
u malen kućerku...«

U svojoj jednostavnoj slikovitosti pridružuje mu se i Ante Sapunar crtajući svoju mater – »Kućom svoje matere«:

»Kuća moje matere
stoji na somu.
Jema četiri ponistre,
dvi konobe,
ponaru na krovu
i murvu prida se.«

A kao sentimentalni zaljubljenik u tradiciju, u sve ono prošlo, u djetinjstvo Vinko Karmelić Štrika sjeća se svoje none, u »I zuji molitva none«:

»Život! to su ti
karpe i zakarpe
– govorila je moja nona
i žužnji molitva none:
život je puno poderon.
Uza sve, nona se veče smijala,
nego ča je bruntulala.
(Mada je u srcu otvorene rane jemala.)«

U sve trojice ŽENA/MAJKA-BAKA može se promatrati u vezi s mitizacijom zavičajnog kompleksa, koji je u ovih pjesnika uzdignut na razinu kulta.

O bračkoj ženi, koja se gotovo nikad ne miče iz svog kraja, koja nije u sebi primila ništa tuđe, strano, svijetlo, kao da se staložio sav brački bol, sva njegova škrtnost i sva tužna veličina.

Zbog svega toga MAJKA=ZAVIČAJ, ili kao što veli Stojević:

»Mater u čvrstom tradicionalnom shematizmu je ona točka filozofije čakavskog poetičkog predmetnotematskog svijeta na kojoj se zasniva ne samo ontologija toga svijeta, nego i nomenklatura za mnoge slojeve varijetnog predmetnotematskog i partikularizma i vernakularizma.«

3.3. Druga odrednica predmetnotematskog kruga interesa nazvana ČAKAVSKI BESTIJARIJ I ČAKAVSKI ARBORETUM, premda se to uz male inačice tipa Pulišelić moglo pojednostavljeno reći MASLINA I TOVAR, pojavljuje se bez iznimke i u ovih autora. Tako Ante Nižetić svojom mirnom naracijom pod sličnim naslovom kao i Pulišelić opisuje »Staru maslinu«:

»Resla je i cvala puno pramalića
činila nam hlad u dvoru
davala za kozu kića...«

A Ante Sapunar pod mottom »Masline« Vladimira Nazora, na svoj duboko sjetan i izrazito elegičan način, piše rekvijem – »Rekvijem za broške masline«:

»Sve manje se čistidu masline ča jih ušenak grize,
sve manje se čuju buboci motik i maškлина
oko zgrbljenih i gropinovih broških maslin.
Ritko ih mogeš vidit uskopone, okljaštrene i prskone,
sve veće je suhori na njima, obrasle u dračan
danas stojidu meju hrebima ko strašila.«

Da bi pod mottom Ante Cettinea o »bratu svih patnika, drugu pravednika i stradalnika« ili, drugačije rečeno, o tovaru osjetio njegovo stradanje koje zna kulminirati i pripremanjem kulinarskih specijaliteta od jadnika:

»U životu gorkih proguc
primi pustih bubotoc, žujih i krost
od brimen i somora, drače ga odru,
a ni muhe i krpeji mu ne dodu mira.
Ma ni to ni' najgore ča ga moge snoć
jer bidna beštija na kroju zno
i u konzervu svršit.«

Vinko Karmelić Štrika je čitav taj arboretum i bestijarij promislio u jednoj svojoj pjesmi »Mazga loza koza«, da bi sve na kraju stalo u samo jednu riječ – BRAC:

»Sardela maslina girica ošjarica
vuoca i komad duoca buor i česmina a sunce gori
težok čeko oblok da se isplače na trude
ribar ča čeko lipo vrime a južina grintovo bruntulo.
Čobon po noćima vitra i zime
u jednu ruku molitva i stima u drugu toporišće
pisma i beštima
glos vesela harž i čobonsko zvona
a svuda je kamen i breće kamen.
– Lipota prokljetstvo i svijeti zlaman –
od tuoter se je izlijego
i odaržo Broč.
Ostalo – ča je koga
dopalo.«

Ova Karmelićeva pjesma spada u onu grupu pjesama iz kruga predmetnote-
matske točke BESTIJARIJA I ARBORETUMA, koje negiraju Jeličićevu tvrdnju
o »stakalcima« i koje svojom nereferencijalnošću, netendencioznošću, odnosno
neutilitarnošću pokazuju odstupanja od te tvrdnje.

3.4. U sferi SOCIJETALNOSTI, odnosno čakavske poezije o socijalnom
nalaze se i ovi pjesnici makar u vezi s kretanjima unutar aktualiteta tradicije kao
Vinko Karmelić Štrika u pjesmi »Suša na Braču«:

»Kamen
žiedan
i glodan
sebe žere
ča ostane
bura
pobere.
Karšne ruke
po karšu

iz mukje
joda
karče
ča osta
ni mrovu
ne bi
dosta.«

Ili u varijetetu kao mithemi predmetnotematske razine i demithemi putem djelatne poetske funkcije u pjesmi »Ložišken pošćeru« Ante Sapunara:

»Za sve je tin čovik
ni somo pošćer u mistu
nego i barbir
i težok
i gonjoč
i lovoč.
I bez priše
i konfužjuna
sve prispije.
I poštu podili
i mišćane striže i brije
i beštije nahroni
i pokosi trovu
i masline pobere
i po kući sve napravi.
Ni triba govorit
žveltijeg čovika
u mistu ni.«

3.5. I kod ovih pjesnika kao i kod Stjepana Pulišelića HUMOR u pjesništvu očituje se kao prostor za jasnije fiksiranje egzistencijalnih problema, ali i kao mogućnost bijega od njih. U tom tonu je cijela zbirka pjesama Ante Nižetića pod naslovom »Stare bračke užance«, u kojoj opisuje neku veselu bračku arkadiju koje više nema, a po svoj prilici je nikad nije ni bilo, što nimalo ne smeta pjesniku da svima kaže »Ča je ko kapac« da bi na kraju zamjerio novom vremenu, u kojemu:

»Nima sada više take force
(A brž ona neće niti tribat,
jer makine svaki posal rade –
počele su i loze ogribat!)
pomalo se tribu judi snažni
– basetni i veći –
a dohodu miškinjasti huligani –
sposobni za levu svaki treći...«

U prostoru specifičnog dalmatinskog tipa »ruganja samom sebi« našao se i Ložišćanin Ante Sapunar opisivši »Bročanina«:

»Eno ga!
Ma ko?
Bročanin!
Kako znoš?
Vidiš da se naprti,
vuče boršu, damijonu,
mih, krtol i lunbrelu
i kuri.
Zoč?
Jer mu je priša.
Di?
Na vapor,
vajo prspit
vidiš na Sv. Froni
brzo će bot.
A ča će mu lumbrela
kad sunce peče
i dažja ni za lik?
E, to mu je sinjol
da ga se moge
u svako vrime
pripoznat.«

Davši tako ovime za pravo svima onima koji su neprocjenjivu vrijednost dijalekta vidjeli upravo u humoru i satiri, jer se u ovom čitanju radi o redukciji kampanilističko-filozofskog/poetičkog obzora, odnosno na redukciji tog obzora na humorno jezično dosjećivanje.

3.6. O LIKOVNOMU u pjesništvu ove trojice pjesnika također se s više razloga može govoriti. Jedna od činjenica tome u prilog svakako je dugogodišnje bavljenje slikarstvom Vinka Karmelića Štrike, za koje je sam izjavio kako je ono druga vrsta govora, druga vrsta konstatacije samoga sebe. Tako i njegovi »Trudni dani« govore tom drugom vrstom govora:

»Šaka
smokov
i gutaj rakije
u svanuća čarna.«

O pjesmama Ante Nižetića Vinko Vitezica piše kao o:

»... slikama iz svakidašnjeg života uz reminiscencije iz usnule prošlosti istoga tla i istoga obzorja.«

Jedna od tih sličica Ante Nižetića svakako je i »Bulimbašića ograda«:

»Reušidu i miluni, kukumari, arćićoki
najde se i blitve, kupusa, kostriča
pa i svake mišancije braškoga parića...
Ka' cukar su slatke mlade brusunice
kojih je najviše posli litnje kiše.
Reste petrusimul, salata i selen;
makar bila u drugoga šuša,
u našeg je Mile vrtal uvik zelen...«

Elegičar Ante Sapunar ponovno će zapjevati svome otoku, ovaj put jedan notturno, naravno »Broški notturno«:

»Sunce se kalali za škoj,
črčojci zamukli
meštrol umini.
Težoci i čobani s lozjo
i paše već se tornali.
A dica po dvorima zamukli.«

U ovim se primjerima svakako radi o uporabi doslovne slike, odnosno mime-
tičke slike s njezinom provedbom u jednostavnijim, elementarnijim oblicima.

Kao što je u prethodnim toposima predmetnotematskoga kruga interesa istak-
nuta okrenutost šali, dosjetki, ili socijalnim i socijetalnim razinama, tako je i ovdje
prisutna okrenutost jednostavnoj, doslovnoj strukturi pjesničke slike.

4. ZLATAN JAKŠIĆ: PJESNIŠTVO POETSKOG OSVJEŠTENJA

4.1. Između pjesništva poetika romantičnog antejizma, u koju skupinu spadaju
i pjesnici o kojima je upravo pisano, i pjesništva poetika radikalnog prestrukturi-
ranja poetskog znaka, u koje iz bračkog čakavskog kruga dijelom pripada Tomislav
Dorotić, a u potpunosti Drago Štambuk, nalaze se pjesnici Neva Kežić i Zlatan
Jakšić. Njih dvoje u tom bračkom čakavskom krugu čine pjesništvo poetskog
osvještenja.

Za razliku od razine referencijalnosti na kojoj su se mahom zaustavljali pjesnici
o kojima se dosad govorilo, pjesništvo poetskog osvještenja donosi sobom svijest
o mogućnostima tvarnosti riječi kao poetski relevantne učinkovitosti u dinamizira-
nju pjesničkih struktura.

Na razini te iste referencijalnosti nastoji se učiniti i pomak u odnosu na
istrošene kodove, pogotovo kasnijih poetika romantičnog antejizma.

4.2. Na tom putu bio je i Zlatan Jakšić² koji je, mireći s jedne strane elemen-
tarnost i metaforiku narodne pjesme, a s druge nadrealistički temperament i

² Zlatan Jakšić (Selca, 1924), dugogodišnji profesor Filozofskog fakulteta u Zadru. Objavio je tri zbirke pjesama 1958. »Zavitri i spjaže«; 1977. »Snig na Braču«; 1988. »Vrime od škoja«, a baveći se godinama prevođenjem Jesenjina, 1990. objavio je zajedno s Đurom Žuljevićem zbirku pjesama »Jesenjin po brašku i po brošku«.

sklonost metaforiziranju svijeta, stvarao strukture što se svakako otklanjaju od romantičnog antejizma.

Na primjeru Jakšićevih pjesama to se ovako ostvaruje:

»Da nima šilòka, ne bi okrēnu ni burīn,
pa ne bismo znali ko je gnjil i līn,
a ko žvèlat i vonja ka rožulīn.
Na bāndu ča jèma dōsta svīta,
koji, kad bi mu dōšla i pipīta,
rēka bi da je i za tu bōlest krīvo šilòko
kòko – tòko.
(Tako je ròko.)«
(»ŠILOKO«)

Ili u antologijskim slikama »Stare kamare« i »Partence«:

»Ormarun
kolor marun
kojega ni bìlo lako stèć...
Kantunal
kojem je jūta potrĩba lèć...
I škabel
ča ne bi mōga utèć...
Kandalòrska svīčā
kraj slike mladīčā,
koji ne pita jīčā
otkād su ga dāli za fratīčā.«

»Kad je vapor fišća
otāc je tovara išća.
U Zdravu Marīju
pṛti je galanterīju.
U sūnac istòk
vēza je zadnji fjòk.
Onda je ošīnu,
a mater je odrīšila čīmu.
Brāt je u pōsteji zahlēnca,
a sūsid je rēka partēnca.«

4.3. Od svih predmetnotematskih točaka u Zlatana Jakšića valja se pozabaviti jednom jedinom – jer on u njoj sjedinjuje i sve druge. To je HUMOR.

U Jakšića je humor onaj Stojevićev prostor za jasnije fiksiranje egzistencijalnih problema, odnosno kao mogućnost bijega od njih, ona vrst univerzalnog humora koji oslobađa varijable filozofskih promišljanja o slobodi i oslobađanju ljudskog duha.

Sve vrijednosti nadasve suvremenog i inventivnog Jakšićeva humora spoznatljive su u »Ćulku«:

»Da ni od njega potriba
i da ni fali,
ne bidu ga izventali.
A da ga nisu izventali,
ne bidu ga ni uspijentali,
ne bidu ga ni piturali,
A da ga nisu piturali,
niki vrag bi mu fali.
A da mu ča fali,
ne bi moga stat na gomili.
A da ni na gomili,
ne bi se vidi.
A da se ne vidi,
ne bi bi ćulak.
A da ni ćulak,
sliči bi na strašilo.
A da ni strašilo,
pari bi čovik.
A da je čovik
na bi bi ćulak.
A kad je ćulak,
onda ni slika
ni prilika
od čovika...
Tako i sada
i vazda
i u vike vika
kamen!«

Upravo Jakšićevom poezijom brački čakavski humor poprima nove smjerove realizacije.

Pjesnici do Jakšića problematiziraju ideje varirajući u njima svoje pragmatske učinke, a od Jakšića, konkretnije od zbirki »Zavitri i spjaže« i »Snig na Braču«, humornost počinje problematizirati stanja. Ovako Jakšić objašnjava neprevodive »Redikule« i »Pegule«:

»Da redikulih nima,
tribalo bi se za njih borit,
pa ili jih stvorit,
ili radno misto otvorit.
Jer je boje da i selo propade
nego običaji i fešte

i boje je jemat redikula svoga
nego se ozirat na furešte
(koji u selo dojdju od fešte do fešte).«

»Malo je ko posve kuntenat,
judi su petegulani na razne načine,
u jednoga su možjani ka u tičice,
a drugi sličī na žabu iz kačine.
Malo je ko posve kuntenat,
judi su petegulani na razne načine,
i nikad nesrića sama ne dohodi,
najde se uvik i lipe začine.«

Spomenuta Jakšićeva sklonost metaforici narodne pjesme i prizivanju davnih rituala najviše se očitovala u »Neveri«, u kojoj je na tragu Novakovih »Mirisa, zlata i tamjana«:

»Zdravo, krajice,
majko milosrđa,
ufanje starije dobi,
smiluj se bidnemu nonotu
ča se smuca po konobi
za potirat irudicu
irudicu koludricu koludricu u tudricu
u tudricu irudicu koja pritvara vodu u grudvicu
i sije sugrajku na kapulicu.
Biži, biži, irudice,
ti stara usidilice,
pri nego se zatvoridu
na konobi vidilice.
Biži, biži, poganice,
pri nego se zatvoridu
ponistrice – ponarice.«

Potvrđuje ova pjesma i onu sličnost kojom je Petar Šimunović povezao Zlatana Jakšića i Šimu Vučetića. I zaista u »Neveri« odzvanja Vučetićevo »Godišće«:

»Svakī brôd
svôj gôd
svākī rôd
svôj rôg
što poklâdi oprâvū
to rusaji obadu
ako vèja ne vejùjē

za nju m̀araš opah̀jē
po m̀arča
s̀pa i kom̀arča.«

Povezuje tako Petar Šimunović i nalazi razlog ovom i ovolikom smijehu Jakšića i Vučetića:

»Ja i ne znam dva druga mjesta u Dalmaciji kao što su Blato i Selca toliko sklona šali, podbadanju, redikuloznosti, anegdotici u kojoj su uvijek prisutni škerc, špikanje.«

Zatim bi svečano proglasio:

»Zlatan Jakšić najveći je čakavski špikavac.«

Miljenko Mandžo je pišući o Zlatanu Jakšiću, istaknuo da se tu »... radi o pjesniku koji je vrlo uspješno, poput Cesarića, iz naoko sitnih detalja, uspio stvoriti istinske pjesme.«

Jedna od tih Jakšićevih istinskih pjesama stvorena iz detalja je i »Lumbrela«:

»A kad se vrati čovik siromašni
gobave škinе
/iz one proklete Argentine/
na njemu su sami botuni i šuštinе
i sitnarije svake,
kajiši, tirake...
.... i ka jedina vridnost vela
neduperana nova LUMBRELA.
pod kojon izgleda bogatiji i viši
i koja ga tiši
da je i on, Bogu fala,
doni iz Amerike
ništo kapitala.«

U pjesmi »Otvaranje paketa« prisutna je inscenacija i scenskost, sa svojim inicijacijskim dijelom, problemskom razradom i epigramatskim završetkom:

»Odnese se paket na kočetu
ka na kotilo
i svi se skupidu okolo ka da se dite rodilo.
/.../
I tako iz kamare ne gre se ća
dokle se ne snoća
a otac raskomoća.
I dokle se u kamari gori
paket otvori četiri suside doli
došle su zajat u šaki soli.«

Jakšićev humor realizirao se i literarnošću, odnosno formom pjesničke paradigme i, eventualno, parodijom njezina jezika. U pjesmi »Naš boćin« priziva Jakšić upravo parodijom jezika sjećanja na Pulišelićevu »Litno mišoncija jazikov«:

»I tresla se je kuća kažo
i crveni se je nos nažo
i drćali su zubi denti
i molilo se konfiteor deo omnipotenti
i sve je bilo, judi moji,
kako je proreka boće. Bog ga raja napoji
dva bota
dva stoga,
tri piplića
jedna kvoška –
bila je prava batoška.
Samo je boće
ni doška.
A ni je doška,
jer je i njega
snašla batoška.
I toška.«

Ovom se pjesmom Jakšić približava onoj drugoj vrsti humora u Stojevićевой tipologiji, humora što se realizira varijetetom, odnosno što se realizira u pjesničkoj funkciji. Potvrđuje rečeno i »Domaća filozofija«:

»Život je škatula tabaka
koja se je počela praznit
čin si usta pomaka...
Život je i kulin od prašćića koji se nadije
cukra i papra i mirodije,
svake drangulije
u njega se ulije
da upovonja
i da se ne možeš domislit
ko je čovik,
a ko je karonja..«

Pokazuje Zlatan Jakšić svojom »Domaćom filozofijom« da je njegova predmetnotematska filozofija napustila shemu kampanilističkog obzora i tako ušla u novu kvalitetu.

5. ELEMENTI ŽENSKOG PISMA U PJESNIŠTVU NEVE KEŽIĆ

5.1. Pjesništvo Neve Kežić³ traži jedan drugačiji govor. A drugačiji stoga što je i ono samo drugačije. Drugačije po čemu? U prvom redu po tome što je pjesništvo Neve Kežić. Ipak, bez vrtnje treba reći – Neva Kežić je jedina pjesnikinja, a najbolje da o njenoj drukčijosti progovore same pjesme.

Da parafraziram riječi Ingrid Šafranek o Marguerite Duras – pjesme Neve Kežić očigledno nije napisao muškarac. To je tvrdnja koja izaziva da se bitno drugačijim govorom o ovoj čakavskoj pjesnikinji i dokaže.

No, pronaći tragove ženskog pisma u poeziji Neve Kežić neće biti teško. Ove pjesme jest pisala žena i one jesu bitno drugačije od ostalih pjesnika bračkoga čakavskog kruga. Zato u ovom tekstu neće biti govora o uobičajenim točkama čakavskoga predmetnotematskog sklopa, o čakavskom BESTIJARIJU i ARBORETUMU, o HUMORU jer kako kaže sama pjesnikinja:

»Zašto išćete smih u mojen stihu?
U mojon pismi nima smiha.«
(»U MOJON PISMI NIMA SMIHA«)

Ni o ŽENI – MAJCI – LJUBAVNICI, nego samo i jedino o ženi, ali ovaj put o ženi ženom samom. Jer o svima njima piše Neva Kežić, pišući o Penelopi, o Bračkoj, o Usidilici, o Bračkoj materi, o Staroj curi, a nadasve i prije svega o sebi, iako kaže:

»Desetak ću vizerin nabavit
i lice ću š njiman obavit
da niko ne more zavirit
u moju dušu
u moje oči.«
(VIZERINE)

Upravo zato što je ona u svima njima i one sve u njoj. U spomenutom tekstu Ingrid Šafranek definira dva osnovna stila ili:

»... dva prividno oprečna puta da se izigra povijesni logocentrizam.«

To su:

»1) Neoklasicistička svedenost na bitno koja je na vrhuncu u šutljivoj 'imploziji riječi'.

2) Barokno gomilanje znakova tjelesnosti koji zadobivaju amblematsku vrijednost.«

Neosporno je da u svom pisanju Neva Kežić dodiruje ovaj prvi model.

Ona se, osobito od svoje druge zbirke »Angunija užančih«, sve više libi onoga što

³ Neva Kežić (Selca, 1948.), radi kao nastavnica u osnovnoj školi u Selcima, slika i izrađuje tapiserije. Objavila je dvije zbirke pjesama, a treća je u rukopisu. Godine 1982. objavila je zbirku »Nevere i bonace«, a 1991. drugu zbirku »Angunija užančih«.

Marguerite Duras naziva »muškom brbljavosti«, a teži jezgrovitosti, ogoljelosti, samorazornoj i ushićenju svedenosti. Pjesničku, za razliku od ove teoretičarske definicije, dala je sama pjesnikinja, i ne znajući, u pjesmi »Tila san«:

»Tila san ti napisat
najlišju pismu;
tila san ti našampat najboje rime,
ma ne nahodin riči,
i ni vrime,
i majka tega me priči...
Magla je prikrla sićanje...
Tvoja slika je izblidila
u mojon svisti i mojon duši.
A ti si ka mihur izduši
a pisma se je razvodnila.«

Žensko u pjesništvu Neve Kežić je tiho, filigranski prisutno u šupljinama teksta, ono živi u znakovima vlastite odsutnosti prisutnosti baš kao »Penelopa«:

»Godišća utičedu
vikovi protičedu
i sve se minja
nestaje...
A Penelopa još žive,
još traje i u srcu žene
ostaje.«

Kod ove pjesnikinje sverazorne pulsije smrti postoje usporedno (čak grafički) s gotovo religioznim prizivanjem ljudske solidarnosti i humanizacije društva kao jedinog obzora spasa za čovječanstvo. Zato je njezino pjesništvo moguće očitati između frustracije i protesta, očajanja i eshatološke nade (ali više nade). Između »Sprovoda« i »Rođenja čovika«:

Krak i bat...
Krak i bat
ispred gredu
križ i kurat
i breca bilac
i hlenca zvonac
od tuge se kampanel zdreca.«

»Kad se rodi čovik
tribalo bi sve bit
puno veselije
i nebo bi tribalo bit
još vedrije
i sunce bi vajalo bit
još žutije
još sjajnije
i toplije
tribalo bi
puno zvonit

i sve tice ti tribale
skupa poletit
i nebon zaplovit.«

U doba opće krize vrijednosti Neva Kežić (po tome također u suglasju sa ženskim suvremenim stvaralaštvom) priklanja se »resakralizaciji banalnog« i »poštivanju stvarnosti« kao u duhovitoj pjesmi »Tetrapak vimena«:

»... Jerbo danas nimadu vrimena
za poč u travu
šušanj i brimena..
I boja su tetrapak-vimena
jerbo ne amadu
nojte ruvinat, niti ruke
dračon očeprjat.«

Međutim, uz to osjećanje stvarnosti, ona sverazorna pulsija smrti, onaj »krak i bat« progone pjesnikinju, pa im se uvijek iznova vraća. Opsesija besmislom i smrću plete prozračnu čipku njezinih pjesama. Vidljivo je to u pjesmi »Kad me više ne bude«:

»Niko se neće njanci obadat
da me više nima!
Prazno misto prikrit će plima
novega života.
U zaminu za me ošjebad će niknut
i trnjen procvat – jidon će vonjat.«

Ovo prožimanje i duboko osjećanje prirode kao nečeg vrlo bliskog, gotovo ili zaista identičnog, čak poistovjećivanje često je u Neve Kežić. Ponavlja se i u pjesmama »Večeras« i »Pod manstrinkom«:

»Večeras je vrisak procvita
i svičnjak upali sviću
večeras je more zaiskrilo
u cilen mojen biću
večeras je u duši mi
procvita bosket
plavega ruzmarina
i u riči mojon zavonja
misto gorkega pelina.«

»Noć se svitlin slebron javja
i sjaj neba dušu mi napije.
Kroz manstrinku nebo se skrozira
i tišina u granan miruje.
Misečina mlič svoj toči
u lopiže noćnega mira,
zvizdan sjaju moje oči,
popić staru pismu svira.«

No, vraćam se smrti i praznini, tim tminama, koje su uz ljubav uvijek prisutne u pjesmama Neve Kežić.

Usporedna i protuslovnna značenja, sjećanja i zaborave, svjesno i nesvjesno, čitav život i smrt, proživljava pjesnikinja sama. Vrlo jak osjećaj osamljenosti nagovijestila je Neva Kežić u prvoj svojoj zbirci u pjesmi »Domaći furešt«, a potpuno ga definirala u »Samoći« u »Anguniji užančih«:

»Furešt je ka grana osičena
trabakula potopjena
sam – ka divjo sime
žive posve zaboravjen
ma kad ni triba
znadu mu ime.«

»Samoća je moja
teška i duboka
ka nevojna boleščina
na dušu mi se stuščila
i sumjon je izluščila.
Ota mutna prokleščina
u se me je zaklopila
kamenon me podušila,
sužnjon svojjon učinila.«

Osjećaj samoće ovdje se prožima s također sve prisutnijim fenomenom u književnosti, a to je potraga žene za vlastitim identitetom. Filozofski je naslovlila Neva Kežić »Moja oba ja«:

»Sigurno bi učinila
ča ni u snu ne bi snila –
da se savist ne uzbuni
i na napast uskopuni.
Ma sotona ne miruje
oko mene obigraje,
nagovara, incipaje,
ćori oči... obećaje..
Busadu se šempre tako
moja oba ja
i virujte – ni mi lako
kad ne vuču i potežu
– simo, tamo me rastežu.«

I na kraju ponovno upitnost o početku i kraju, o smislu i besmislu svega –
»Iza svega«;

»Ko će znat ča je izada
kad se naš život islomi,
kad se kus po kus odlomi –
je tote pristaje nada?
Nonde di život nan se prikine,
di su križi postivani,
di na ploči ziše ime –
iza bidnih svih vijajih –
je tot pristaje vrime?«

Odgovor se može naći u materinstvu, temi kojoj je dosada Neva Kežić vrlo rijetko i oprezno prilazila, no kad je iznese kao u pjesmi »Svit je ovi tvoji«, sabire je u životni iskaz u kojem dijete nije zaborav (kao muškarac) već netko tko i te kako potiče pitanja o svijetu:

»Znan, nisan te smila
oven svitu dat
i nisan te smila
njemu žrtvovat
kad bojega nisan
mogla ti darovat.«

Složen odnos majke i kćeri u ovoj pjesmi (svakako ne slučajno s uvodom iz Sv. pisma) prelazi u pjesmi »Jes mi oprostila« u obrnutost odnosa kćeri i majke, u kojemu je naravno pjesnikinja promijenila mjesto, te pokušava izgubljenom vremenu usprkos naći pravu riječ, onu koja je trebala davno prije biti izgovorena:

»I još je sunca bilo
kad tvoje su spuščali tilo,
a ti si se sva u sjaj pritvorila.
Nad tebon san se inkantala
i još uvijek nisan znala
da zaposve san te izgubila,
Rec, jes mi oprostila?!.«

Nakon ove realizacije mogućnosti/nemogućnosti autentične komunikacije s majkom/kćerkom, pjesnikinja uvodi u svoj svijet MUŠKARCA-EROS-LJUBAV.

Pjesnikinja pristaje tvrdnji o savršenoj ljubavi dviju pronađenih identičnih polovica, pa kao svoju polovicu osjeća voljenog muškarca u pjesmi »Boj meni«:

»Da san nebo
ti biš bi
oblak.
Da san rusula
bi biš drača na njon.
I da san bilo ča,
uvik bi se kontrešta
sa menon.
Jerbo –
ti si moje
drugo ja,
tuga moja
i jad moj,
obligacijun moj

i rešpet –
i meni si zadešpet.
O, boj meni, boj!«

Ali i unatoč toj nesavršenoj savršenosti pjesnikinja je i te kako spoznala svu složenost odnosa žena – muškarac. Jedna od najboljih primjera te svedenosti svih žensko-muških prilika i neprilika je u pjesmi »Ne znan ti ni ime«:

»Skužaj ča san
te izventala,
iz potrebe i za priživit.
Ko zna – da san te upoznala
brž te ne bi mogla podnit.
Vako san ti oltar podišala
u srid srca ga tunbala
i na nje te uspjentala –
tebe – kojen ne znan niti ime –
kojega san izventala.«

Uz izrazitu autobiografičnost prisutnu u gotovo svim pjesmama ovih dviju zbirki (koja je također jedan od osnovnih elemenata ženskog pisma), ne prethodnim su primjerima izneseni osnovni motivi i teme prisutni u suvremenom ženskom stvaralaštvu. Dakle, ona početna tvrdnja kako pjesme Neve Kežić nije napisao muškarac, evidentna je u samim pjesmama koje su bitno drukčije od pjesama ostalih pjesnika bračkoga čakavskog kruga.

6. PJESNIŠTVO TOMISLAVA DOROTIĆA: NA RAZMEĐI

6.1. Na razmeđi pjesništva poetskog osvještenja i poetika radikalnog restrukturiranja poetskoga znaka nalazi se pjesništvo Tomislava Dorotića⁴, jer u sebi sjedinjuje elemente obaju razdoblja. Pjesnička zbirka »O Blacima« predočuje svakodnevicu pustinjačkog življenja, njihove »trudne dneve« i »vedre ure« na toj drevnoj baščini.

Čitaju se ti stihovi kao proćućena poetska stihovana pripovijest dugoga mozaičkog djelovanja otočnoga glagoljaškog pustinjaštva kroz četiri stoljeća intenzivnog življenja izuzetnog eremitskog života.

Pjesnike poetskog osvještenja, u koje dobrim dijelom svojih zbirki spada i Tomislav Dorotić, definira Milorad Stojević, kao one koji:

⁴ Tomislav Dorotić (Dubrovnik 1930.), obiteljski vezan za Pražnice, piše na govoru toga kraja. Ima dvije zbirke pjesama u tisku »O Blacima« i »Pod zvizdami«.

»... unose u čakavsku poeziju svijest o tome da se piše poezija, da se stvara u granicama poetskih, a ne kojih drugih problema, te da je jezik kojim se to na razne načine obavlja, otporan izazovu toga zahtjeva.«

U poeziji Tomislava Dorotića očituje se rečeno u pjesmama kao što su »Za pismu čut« ili »Na škrton zemji«:

»- U bušku, uz put
vitar nošo
za igru
perje
Kasno je došo
za pismu čut.«

»- Na škrton zemji
stina do stine
A na ruzmarina cvit sele
išću med
čele.«

Pomak prema pjesmama u prozi, vrlo rijetkim u čakavskom varijetetu, učinio je Dorotić u nekoliko svojih pjesama među kojima je i »Mrtvaški zvon«:

»Umri je dobri stori meštar.
Zvoni mu
mrtvaški zvon
Prid skulon
dica
u redu.
Na grobje gredu.«

Da bi se mogao svrstati među pjesnike poetskog osvještenja (Zlatana Jakšića i pjesnikinju Nevu Kežić), ne dopušta zasad jedina, pjesma »Aloj« iz ciklusa »Na škrton zemji«:

»Vas svoj vik
U
V
I
K
želi
kra
mora
bit,
svih
svojih
sto
lit
tot
proživit

na stini
som
po bonaci
i neveri
ostat
za procvitat
jedon jedini put
i
nut
uvehnut
ol te jubavi.«

Pjesma »Aloj« u sebi sadrži elemente poetika radikalnog restrukturiranja poetskog znaka. U njima se kao i u ovoj Dorotičevoj pjesmi prvi put na čakavskom varijetetu događa da je predmetnotematska razina misao, da nema događanja i zgoda, jer se dosjećivanje ne realizira u mimetskim odsječcima zbilja nego na razini misli i riječi. »Aloj« bi tako mogao biti znak da se Tomislav Dorotić približava modernitetu najradikalnijih poetskih traganja u hrvatskom pjesništvu.

7. DRAGO ŠTAMBUK: POETIKE RADIKALNOG RESTRUKTURIRANJA ZNAKA

7.1. Pomak koji je svojim pjesništvom na razmeđu učinio Tomislav Dorotić prema poetikama radikalnog restrukturiranja poetskog znaka doveo je do kraja Drago Štambuk.⁵ Milorad Stojević je o pjesnicima poetika radikalnog restrukturiranja poetskog znaka, među kojima Drago Štambuk zauzima istaknuto mjesto zabilježio ovo:

»Jezik (u tim poetikama op. M.B.B.) prestaje biti nekakav jezični arhetip podoban nižim oblicima predmetnotematskih razina i ograničena izražajna registra.

Poetike sad više ne preispituju jezik, nego taj jezik preispituje poetike«.

Nazvan pjesnikom postmodernog senzibiliteta, Štambuk će u ovom pregledu biti samo spomenut, jer samo u prvoj zbirci »Meu namin« ima nekoliko pjesama pisanih na čakavskom varijetetu. U ostalim zbirkama čest je u Drage Štambuka postupak interferiranja nekoliko različitih idioma. Tako koristi hrvatski i engleski standard, latinski jezik, znanstvene medicinske termine i čakavski varijetet. No jedan od ključeva Štambukove poezije svakako je Mediteran kao doživljaj i kao vizura motrenja svijeta, pa je tako njegova posljednja zbirka pjesama i naslovljena »Brač«. U tih nekoliko pjesama pisanih čakavskim varijetetom u zbirci »Meu namin«, po Stojeviću:

⁵ Drago Štambuk (Selca, 1950.), objavio je zbirke pjesama: »Meu namin«, 1974; »Antinoy & mangal«, 1977; »Snijeg za Ehnatona«, 1981; »Od onih kakve crta infantkinja«, 1984; »Vapnena trupla«, 1987; »Brač«, 1990.

»... cjelokupno se iskustvo odalečuje od vernakularnih mithema novoj razdobi.«

Kao i neki drugi pjesnici poetika radikalnog restrukturiranja poetskog znaka, tako i Drago Štambuk zasniva svoju semantiku u suodnosu s uklopljenim asociacijama starih tekstova. Značajan je i Štambukov čakavski haiku:

»:kot jaglica
ča te ubodè
u kušīnčić p̄rsta
i kārvi k̄ap
ku jaz̄ikom v̄azmeš
potla«

Ovim se pjesmama i Drago Štambuk priklonio onom, najmodernijem dijelu pjesništva na čakavskom varijetetu koji hrvatskom pjesništvu daje stanovit ton svojim poetskim projektom u kojemu sudjeluje varijetet kao jezik pjesništva i pjesnički jezik.

8. NEKOLIKO NAPOMENA O OSNOVNIM CRTAMA BRAČKIH GOVORA

8.1. Na kraju ovog pregleda suvremenoga bračkoga čakavskog pjesništva, još nekoliko napomena o osnovnim crtama bračkih govora na kojima su i pisane takve pjesme.

Karta razmještaja bračkih govora pokazuje dvije osnovne skupine:

A) golemu čakavsku

B) malu štokavsku, koju čini Sumartin, najistočnije bračko naselje.

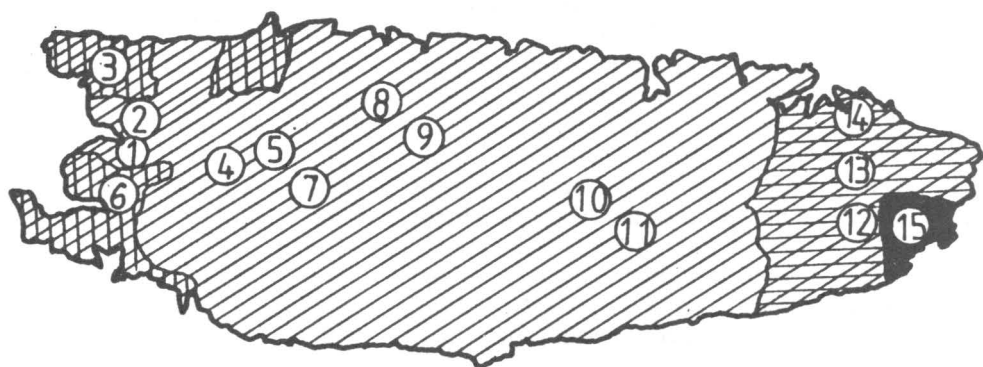
Unutar čakavske skupine izdvajaju se:

- 1) sjeverozapadna skupina čakavskih govora (Milna, Sutivan, Supetar)
- 2) istočna čakavska skupina (Selca, Novo Selo, Povlja)
- 3) najkonzervativnija čakavska skupina, koju čine naselja na zapadu i u unutrašnjosti otoka (Bobovišća, Ložišća, Dračevica, Donji Humac, Nerežišća, Mirca, Murvica, Škrip, Dol, Pražnice, Gornji Humac, Pučišća, Postira i Splitska, te Bol na južnom bračkom dijelu)

Ovi brački čakavski govori razlikuju šest kratkih (i, e, a, o, o, u) i šest dugih samoglasnika (i, e, a, o, o, u). Također nemaju zvučne afrikate, pa se umjesto (ž) ostvaruje (ž):

žep, umjesto (ž) ostvaruje se (j): meja.

Nema suglasnika (l') pa se umjesto njega ostvaruje (j): judi, a gdje se pojavljuje (lj), treba ga čitati (l + j): odvoljen. Suglasnik (m) na kraju riječi redovito prelazi u (n); molin. Ovi čakavski govori imaju troakcenatski sustav i dužinu. U glagol-skom sustavu vremena nema imperfekta, a aorist je vrlo rijedak. O leksiku ovih čakavskih govora važno je napomenuti da su zbog simbioze s romanskim pučan-stvom u njega ušli mnogi romanizmi.

čakavski dijalekt

cakavski dijalekt

čakavski dijalekt
sa štokavskim utjecajem

štokavski sa čakavskim
primjesama

- 1 BOBOVIŠĆA
- 2 LOŽIŠĆA
- 3 SUTIVAN
- 4 DRAČEVICA
- 5 D. HUMAC
- 6 MILNA
- 7 NEREŽIŠĆA
- 8 ŠKRIP
- 9 DOL
- 10 PRAŽNICE
- 11 G. HUMAC
- 12 SELCA
- 13 NOVO SELO
- 14 POVLJA
- 15 SUMARTIN
- 16 BOL

10. LITERATURA

1. Zlatan Jakšić, Snig na Braču, vlastita naklada, Selca – Brač, 1977.
2. Neva Kežić, Nevere i bonace, BIGZ, Beograd, 1982.
3. Stjepan Pulišelić, Glôš sa škrôp, vlastita naklada; Zagreb, 1973.
4. Ante Nižetić, Naš Brač – smih i plač, vlastita naklada, Selca, 1978.
5. Stjepan Pulišelić, Krtol fruta raznolika, NK Supetar, 1987.
6. Neva Kežić, Angunija užančih, Bol – Beograd, 1991.
7. Zlatan Jakšić, Vrime od škoja, Književni centar, Zadar, 1988.
8. Stjepan Pulišelić, Tujo štivala, Čakavski sabor, Split, 1975.
9. Stjepan Pulišelić, Litnja mišoncija jazikov, vlastita naklada, Zagreb, 1980.
10. Stjepan Pulišelić, Kripno zemja, Čakavski sabor, Split, 1977.
11. Stjepan Pulišelić, Odića mojega krša, PZ Postira – Brač, 1981.
12. Stjepan Pulišelić, Moje beštije, HRO Jadran, Supetar, Zagreb, 1981.
13. Ante Nižetić, Stare bračke užance, vlastita naklada, Selca, 1969.
14. Ante Sapunar, Kvadri moga škoja, Mogućnosti, Split, 1972.
15. Vinko Karmelić Štrika, Pjesme, Brač – Supetar, 1988.
16. Tomislav Dorotić, Pod zvizdamin, (rukopis).
17. Stjepan Pulišelić, Kriši na pliši, NMZH, Zagreb, 1986.
18. Zlatan Jakšić, Zavitri i spjaže, Selca – Brač, 1958.
19. Drago Štambuk, Meu namin, Split, 1974.
20. Drago Štambuk, Brač, Nolit, Beograd, 1991.
21. Đuro Žuljević – Zlatan Jakšić, Jesenjin po brašku i po brošku, Bol – Beograd, 1989.